

SLOVENSKA MODERNA

Obdobje: 1889 - 1918

Gospodarske, politične in kulturne razmere so na prelomu stoletja pognale številne Slovence v svet, s trebuhom za kruhom. Slovensko ozemlje pa so zasedali Nemci in s ponemčevanjem izrinjali slovenski jezik iz uporabe. Življenje je dobivalo vse bolj izrazite poteze kapitalistične zgodnje družbene ureditve z vsemi slabostmi za prebivalstvo. Zlasti se je to kazalo kot čedalje večja revščina širokih ljudskih slojev. Devetdeset procentov kapitala je bilo v lasti tujcev. Slovenci so se razdelili na klerikalce in liberalce tako, da niso več enotno nastopali proti tujcem.

Klerikalci so bili proti narodni suverenosti, enakopravnosti in pravici za samoodločbo. Zagovarjali so absolutno avstrijsko monarhijo. Zaradi takih stališč so Slovenci konec prve svetovne vojne izgubili Koroško, Porabje in Primorsko.

Kljub gospodarski nerazvitosti, jezikovni ogroženosti, gostilniški politiki in državni odvisnosti so Slovenci v obeh desetletjih napravili pomemben vzpon v književnosti in drugih umetnostih ter jezikoslovju in literarni zgodovini. Predstavniki Moderne Dragotin Kette, Josip Murn, Ivan Cankar, Oton Župančič in njihovi spremljevalci Izidor Cankar, Fran Saleški Finžgar, Alojz Gradnik in drugi so slovensko besedno umetnost dvignili na pomembno raven. Na razpolago so imeli leposlovne časopise Ljubljanski zvon, Dom in svet, Slovan, Rimski katolik, Čas, Katoliški obzornik, Vedi in Naši zapiski.

Izraz moderna je bil od srednjega veka v rabi za vse, kar je današnje v primerjavi s preteklim. V 19. stoletju so ga uporabljali za nove literarne smeri, ki so prelamljale s tradicijo in so se zdele zares sodobne. To se je dogajalo zlasti ob koncu 19. stoletja, ko so nastopile nove književne smeri: naturalizem, nova romantika, dekadenca in simbolizem. Takrat so z imenom moderna označevali zlasti zadnje tri, ki so bile nasprotne pred tem prevladujočemu realizmu in naturalizmu.

Njeno trajanje ponavadi začnemo z letom 1899, ko sta izšli Cankarjeva Erotika in Župančičeva Čaša opojnosti, končujemo pa z letom 1918, ko umre Cankar in se konča prva svetovna vojna.

Moderna je po Prešernovem obdobju druga velika doba slovenske književnosti. V kratkem razponu komaj dvajsetih let je dala vrhunska dela v liriki, pripovedništvu in dramatik. Ustvarila je pomembno književno kritiko in esejistiko. V primerjavi s Prešernovim časom je njena prednost ta, da ni dala samo enega velikega pesnika, temveč več enakovrednih ustvarjalcev.

LIRIKA

Moderna je obudila neposredno izpovednost, povzela je romantično izročilo, a ga dopolnila z novimi temami in idejami, tudi dekadence in simbolizma. Obnovila je verz in slog, vnesla v verze sproščen ritem, jeziku pa dala izrazno svežino, zvočno učinkovitost in pomensko bogastvo. Po tem se je zgledovala pri evropskih novostih, a jih izvorno preoblikovala.

V pesmih Ketteja in Murna je najmočnejša nova romantika, samo včasih obarvana z dekadenci in simbolističnimi potezi. V Cankarjevem pesništvu se nova romantika povezuje z nekaterimi značilnostmi dekadence. Najbolj aznovrsten je Župančičev pesniški svet, v njem je ves čas opazna novoromantična čustvenost, v mladostnih pesmih se vanjo vpleta precej dekadenci prvini, v zrelih pesmih pa tudi nekaj potez simbolizma. Gradnikova

lirika je bila razmeroma tradicionalna, po svojih podlagah novoromantična, z nekaj potezami klasične umirjenosti, ki pa je značilna tudi za Ketteja.

Nov vrh po Prešernu in Jenku je dosegla ljubezenska pesem, ob njej pa so se enakovredno uveljavile še razpoloženska, osebnoizpovedna, miselna, domovinska, deloma tudi socilana in religiozna. V moderni se je verz sprostil, tako je imel različno število zlogov, prav tako pa tudi poudarjena mesta niso več strogo določena.

Predstavniki: Dragotin Kette (Na trgu, Tihe noči, Poezije), Josip Murn Aleksandrov (Pesmi in romance), Ivan Cankar (Erotika), Oton Župancič (Čaša opojnosti), Alojz Gradnik (Padajoče zvezde, Pot bolesti)

EPIKA

Od književnih smeri sta bila v pripovedni prozi še zmeraj močna realizem in naturalizem, ki sta dajala podlago zlasti povestim in romanom. Vendar so se vanju mešale novejši smeri. Najmočnejša je bila nova romantika, ki je v pripovedništvo prinašala čustvenost, domišljijo, pogosto tudi lirski značaj; s tem se je razlikovala od trezne, nepoetične proze prejšnjega obdobja. Včasih se vanje vključujejo tudi dekadencijske poteze, zlasti tam, kjer se popisujejo bolesta razpoloženja, estetsko prefinjeni pojavi ali patološko duševna stanja; le redko najdemo v nji pravi simbolizem. Simboli so sicer v tej prozi, ki je slogovno največkrat impresionistična, hvaležno sredstvo za ponazarjanje ne toliko metafizičnih resnic, pač pa osebnih doživetij, razpoloženj, čustev in položajev v stvarnem svetu. Zato so bolj prisposode ali celo alegorije, ne pa pravi simbolistični znaki nedodoljivega.

Razpon motivov I tem je zelo širok, precej bogatejši kot v času med romantiko in realizmom. Zdaj sega vsebina pripovednih del od ljubezenskih snovi do socialnih problemov, politične in moralne satire. Med glavnimi vprašanji, ki se jim posvečajo črtice, novele in romani, so med drugimi tudi izseljenstvo, položaj ženske, vloga umetnika in umetnosti, slovenska nacionalna ogroženost, vojna, smrt in bolezen.

Od zvrsti in oblik so bile priljubljene predvsem krajše – črtice, novele in povesti različnega obsega. Pa tudi roman se je pojavljal dovolj pogosto, čeprav večinoma pa obsegu kratek in včasih bližji povesti.

Različne slovstvene usmeritve so oblikovale štiri poglavne tipe romana: naturalističnega, socialnega in narodnopolitičnega, zgodovinskega in psihološkega.

O naturalističnem romanu, ki se tematsko ukvarja z erotiko in politiko, govorimo z zadržki pri Franu Govekarju, Alojzu Kraigherju in Zofki Kveder. Pisateljema je bila naturalistična motivacija bolj poza, ki sta jo prekrivala z moraliziranjem in novoromantičnimi pogledi, Kvedrova pa je z dosledno upoštevanje naturalistično determiniranostjo obujala tedaj že zastareli koncept literaturae.

Socialni in narodnopolitični roman upoveduje življenjske boje nosilca neke družbene etike. Tak je na primer Cankarjev učitelj Martin Kačur, ki z rezsvetjenimi idejami daleč prekaša okolje, ali Kraigherjev Kontrolor Škrobar, moralno propadli slovenski uradnik, ki se ukloni nemškemu imperialističnemu pritiskom.

Zgodovinski roman poseže po treh snovnih okvirih: prikazuje naseljevanje Slovanov na Balkanu, spopade z Germani in vsiljenim krščanstvom (Fran Saleški Finžgar; Pod svobodnim soncem), zgodnji srednji vek, prve turške vdore, kmečke punte, verske spopade med protestanti in protireformatorji (Ivan Pregelj: Tolminci, Štefan Golja in njegovi) tertridesetletno vojno (Ivan Tavčar: Visoška kronika).

O psihološkem romanu, podobno kot o naturalističnem, govorimo pogojno. Tematsko je neenoten, čeprav opisuje duševne dogodke epskega junaka in se zadržuje pri njegovih čustvenih in miselnih vzgibih, ki odkrivajo bivanjska vprašanja. Na njegovo strukturo vpliva

Dostojevski, kar je opazno zlasti pri Ivanu Cankarju (Hiša Marije Pomočnice, Nina), Izidorju Cankarju (S poti) in pri Vladimirju Levstiku (Zapiski Tine Gramontove).

Novela ostaja motivno objektivna, največkrat obravnava ljubezensko problematiko, probleme meščanskega zakona, rodoljubarstvo, psiholiške siske idr. Pomembnejši ustvarjalci te literarne vrste so Milan Pugelj, Alojz Kraigher, Zofka Kveder, Fran Govekar. Najvidnejše mesto pripada Cankarjevim psihološkim novelam (npr. Življenje in smrt Petra Novljana). Prav tako je z umetniško povestjo, v kateri je pozornost obrnjena v duševnost oseb. Od novele se loči po tem, da sicer ohranja eno samo dejanje, vendar v njej nastopa več oseb, včasih celo vaške ali trške skupnosti (Cankar: Aleš iz Razora). Trdno zgrajena fibula, epska strnjenost in zahteven stil so značilni tudi za Finžgarjeve in Levstikove povesti.

Najbolj sveža in posebna prozna oblika tega obdobja je črtica. Na njen nastanek je vplivalo impresionistično občutje sveta in filozofija trenutka. Največ novosti v razvoju kratkih pripovednih oblik je prispeval Cankar, zato upravičeno govorimo o cankarjanskem modelu kratke pripovedi. Poznamo črtice z reflektivnim uvodom, ki mu sledi epski dogodek ali subjektivni motiv (Skodelica kave, Domov), pa tudi črtice, ki so simbolično meditativne, v celoti razmišljajoče, celo esejistične (Podobe iz sanj). Večinacankarjevih sodobnikov obudi in preoblikuje tradicionalno kratko prozo, kitemelji na epskosti, medtem ko se mlajši ustvarjalci odločajo za čustveno izpoved in lirizacijo.

Predstavniki: Ivan Cankar (slovenska proza doseže svetovni vrh), Izidor Cankar, Fran Saleški Finžgar (Triglav, Pod svobodnim soncem), Fran Milčinski (Ptički brez gnezda), Zofka Kveder (Misterij žene, Njeno življenje), Ksaver Meško (Mladim srcem, Ob tihih večerih)

DRAMATIKA

Šele moderna je ustvarila številnejše, pomembne in izvirne gledališke igre – tragedije, resnobne drame, komedije in farse, pa tudi prve dobre primere ljudskih iger. Obdobje med romantiko in realizmom je dalo šele prve poskuse za takšno dramatiko – v tragediji Jurčič oziroma Levstik s svojim Tugomerom, v komediji Josip Ogrinec z veseloigro V Ljubljano jo dajmo!, v resnejši drami Josip Vošnjak, v tragediji še Anton Medved in v komediji Fran Detela. Vendar do pravega gledališkega razmaha v tem času še ni prišlo.

V tem času je bilo najmanj tragedij. Od del, ki zaslužijo to ime, je najuspešnejšo besedilo napisal Župančič s svojo Veroniko Deseniško. Bolj kot tragedija je bila pogosta drama, ki podobno kot tragedija predstavlja resnobno in težko dogajanje z usodnim izidom, vendar brez tragičnosti, ki vidi v junakovi smrti višji smisel; napisana je v prozi, s snovjo iz sodobnega ali zgodovinskega sveta. Glavni mojster takšne drame je bil Ivan Cankar z deli Romantične duše, Jakob Ruda, Kralj n Betajnovi in Hlapci. Blizu mu je Alojz Kraigher z dramo Školjka.

Komedije so pisali številni avtorji, a je od vseh ostala pomembna samo Cankarjeva Za narodov blagor. Predstavlja tip satirične komedije.

V farsu se je poskusil samo Cankar in ustvaril s Pohujšanjem v dolini šentflorjanski prvo najboljšo slovensko farso.

Cankar je z Lepo Vido napisal tudi prvi primer poetične drame, kot imenujemo tista dela 20. stoletja, ki v nasprotju z realistično in naturalistično dramatiko obravnavajo lirsko snov v izrazitem poetičnem slogu, pogosto v verzih ali pa v prozi, ki je močno ritmizirana.

Ljudske igre je v obdobju moderne gojil Finžgar; od njegovih sta najboljši Veriga in Razvalna življenje.

Zelo močna sta bila v dramah tega časa še zmeraj realizem in naturalizem. Oba sta terjala na odru resnično predstavljanje družbeno pomembnih dogodkov, razmer in "junakov", obenem pa kritiko the razmer. Namesto vzvišenih dramskih oseb klasične tragedije sta prikazovala osebe iz sodobnega stvrnega sveta, zlasti iz srednjih in nižjih slojev, vse do proletariata. Taka smer je podlaga ne samo Kraigherjevim in Finžgarjevim igram, marveč tudi glavnim

Cankarjevim dramam, kot sta kralj na Betajnovi in Hlapci. Vendar so ravno v Cankarjevih igrah poazne še druge smeri. Nova romantika se močno čuti v prvi igri Romantične duše, na kar kaže naslov. Vrh je ta smer dosegla v farski Pohujšanje v dolini šentflorjanski in poetični drami Lepa Vida. V obeh se je povezala z dekadenco in simbolizmom. Dramske osebe so nosilci hrepenenja po lepoti, sreči, ljubezni, kar se včasih stopnjuje v bolešno sanjarjenje. Ta usmeritev se kaže tudi v obliki the iger. Slog je poetičen, jezik ritmično razgiban, na odločilnih mestih se pojavljajo simbolične prispodobе. Nasprotno so Cankarjeve realistične igre pisane stvarneje, čeprav nikoli ne brez rahle čustvene obarvanosti, ki jihov jezik in slog dviga nad vsakdanji prozni govor.

Predstavniki: Ivan Cankar (Hlapci, Kralj na Betajnovi), Fran Saleški Finžgar (Veriga, Razvalina življenja), Oton Župančič (Veronika Deseniška)